ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 25 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2025 • 1-21
e-ISSN: 2564-6427 • DOI: cuilah.1756003

FİLİSTİN ŞİİRİNDE DİRENİŞİN SÖYLEMİ VE PROPAGANDASI

Discourse and Propaganda of Resistance in Palestinian Poetry

Mehmet Sıddık YEGÜL

Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Adana, Türkiye
Lecturer, Dr., Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, Adana, Türkiye
ms.yegul@gmail.com https://orcid.org/0009-0005-1809-7482

Mehmet YILMAZ

Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Adana, Türkiye
Lecturer, Dr., Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, Adana, Türkiye
ahmetmiselim@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-9648-2985

Makale Bilgisi/Article Information
Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/ Received: 01.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 24.11.2025
Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Sıddık Yegül – Mehmet Yılmaz)
Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

FİLİSTİN ŞİİRİNDE DİRENİŞİN SÖYLEMİ VE PROPAGANDASI

Discourse and Propaganda of Resistance in Palestinian Poetry

Öz

Bu çalışma, Filistin direniş edebiyatının temel unsurlarını ve özellikle şiirin direniş ile kimlik inşasındaki rolünü ele almaktadır. Filistin halkının maruz kaldığı işgal, sürgün ve zulüm gibi trajik hadiseler, edebiyatlarını şekillendiren başlıca etkenler olmuştur. İşgal öncesinde bölgesel etkilerle gelişen Filistin edebiyatı, Nekbe'den sonra güçlü bir direniş söylemiyle yeniden doğmuştur. Şiir, bu süreçte hem halkın duygularını ifade eden hem de mücadele ruhunu besleyen güçlü bir araç hâline gelmiştir. Vatan sevgisi, özgürlük, sürgün, direniş ve şehadet gibi temalar ön plana çıkarken; sade bir dil, semboller, kutsal referanslar ve yoğun duygularla bezenmiş bir anlatım dikkat çekmektedir. Şairler hem halkın sesi olmuş hem de Filistin davasını uluslararası alanda duyurmuştur. Bu bağlamda çalışma sonucunda Filistin şiirinin, sadece bir sanat ürünü değil, aynı zamanda bir direniş aracı olduğu görülmüştür. Çalışma, edebî direnişin etkisini ortaya koyarak, Filistin edebiyatının tarihsel ve çağdaş önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Filistin Edebiyatı, Filistin Şiiri, Nekbe, Direniş.

Abstract

This study examines the fundamental elements of Palestinian resistance literature and, in particular, the role of poetry in resistance and identity construction. The tragic experiences endured by the Palestinian people, such as occupation, exile, and oppression, have been the primary factors shaping their literature. Palestinian literature, which had developed under regional influences before the occupation, was reborn with a strong discourse of resistance after the Nakba. Poetry emerged as a powerful tool during this process, both expressing the emotions of the people and nurturing the spirit of struggle. Themes such as love for the homeland, freedom, exile, resistance, and martyrdom came to the forefront, while a narrative characterized by a simple language, symbols, sacred references, and intense emotions became a distinctive feature. Poets became both the voice of the people and the advocates of the Palestinian cause on the international stage. In this regard, the study concludes that Palestinian poetry is not merely an artistic product but also an instrument of resistance. By highlighting the impact of literary resistance, this study aims to draw attention to the historical and contemporary significance of Palestinian literature.

Keywords: Arabic Literature, Palestinian Literature, Palestinian Poetry, Nakba, Resistance.

GİRİŞ

Filistin halkının yaşadığı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylar, edebiyatını ve özellikle şiirini derinden etkilemiştir. 1948'deki Nekbe (Büyük Felaket)[1] ve 1967 Arap-İsrail Savaşı, Filistin şiirinde milli bilinç ve direniş temasının belirginleştiği temel kırılma noktaları olmuştur. Bu dönemde edebiyat, işgal altındaki halkın sesi, kimliğini koruma ve direnişi harekete geçirme aracına dönüşmüştür.[2] Sosyal medyanın henüz gelişmediği bu yıllarda şiir, Filistin halkının acısını, direnişini ve var olma mücadelesini dünyaya duyuran en etkili araçlardan biri hâline gelmiştir.[3]

Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesi ve II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede meydana gelen siyasi, sosyal ve düşünsel alanda yaşanan gelişmelerin modern Filistin edebiyatının oluşum sürecini hızlandırdığını söylemek mümkündür.[4] İngiliz mandası döneminde Arap dünyasındaki modernleşme hareketlerinden etkilenen Filistin edebiyatı,[5] 1948'de yaşanan Nekbe ile birlikte köklü bir değişime uğramıştır.[6] Bu tarihten itibaren edebiyat, ortak Arap edebiyatı içinde eriyen bir yapıya sahip olmaktan çıkmış; Filistin halkının kimliğini, direnişini ve hürriyet arayışını temsil eden bir tarza bürünmüştür. Şairler, vatan kaybı, sürgün, özgürlük, özlem, aidiyet ve geri dönüş gibi temalar etrafında yeni bir ulusal bilinç ortaya koymaya başlamıştır.[7]

Filistin şiirinde direniş, yalnızca işgale karşı bir tepki değil, aynı zamanda varoluşsal bir duruş olarak kendini göstermiş, işgal güçleri karşısında silah yerine kalemle mücadeleyi seçen Filistinli şairler, şiiri bir direniş aracı hâline getirmiştir. Bu nedenle, İsrail yönetiminin sanatçıları ve düşünürleri susturmaya yönelik çeşitli yollara başvurduğu görülmektedir.[8] Gassân Kenefânî (ö. 1972), Kemal Nasır (ö. 1973) ve Ali Fûde (ö. 1982) gibi pek çok yazar ve şair, düşünceleri ve eserleri nedeniyle baskıya uğramış hatta suikasta kurban gitmiştir. Bu durum, edebiyatın işgalci açısından ne denli büyük bir tehdit olarak algılandığını da açıkça göstermektedir. Nitekim Ronen Bergman'ın (d. 1972-) *Rise and Kill First* adlı eserinde, İsrail'in tarih boyunca siyasi rakiplerine, hatta sanat ve fikir yoluyla direnenlere karşı düzenlediği suikastlar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.[9]

Filistin edebiyatının gelişim süreci, tarihsel kırılmalarla doğrudan ilişkilidir. Filistinli akademisyen ve yazar Atıf eş-Şâir (d. 1982-), bu gelişimi üç ana dönem üzerinden inceler. Ona göre ilk dönem, Siyonist saldırıların ve Filistinlilerin zorunlu göçlerinin belirlediği süreçtir. İkinci dönem, halkın direniş bilincinin şekillendiği ve mücadele ruhunun yükseldiği evredir. Üçüncü dönem ise Oslo Anlaşmaları sonrasında başlayan, İsrail ile barışın mümkün olup olmadığı tartışmalarının öne çıktığı dönemdir.[10] Bu sınıflandırma, Filistin edebiyatının siyasi olaylarla ne kadar iç içe bir gelişim gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

---

[1] Nekbe (büyük felaket): Filistin topraklarının kaybedilmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Bk. Khalid el-Awaisi, "Beytülmakdis'in İşgali ve Bilgi Krizi", *Milel ve Nihal* 16/1 (2019), 145-146.

[2] Antuan Şalhat, "el-Menhecü't-terkîbiyyu ve vilâdetü'ş-şaḫsiyyeti'l-edebiyyeti'l-Filisṭîniyye", *48* موقع عرب (23 Ağustos 2022).

[3] Adil el-Usta, *Edebü'l-muḳâveme min tefâüli'l-bidâye ilâ ḫaybeti'n-nihâye* (Dımaşk: Müessesetü Filistîn li's-Sekâfe, 2008), 10.

[4] Kâmil es-Sevâfîrî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır fî Filistîn min Sene 1860-1960* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1975), 54.

[5] İlknur Emekli, "Modern Filistin Şiirinde Fedva Tûkan Ve Şiirlerinden Seçmeler", *Şarkiyat Mecmuası* 21 (2012), 23-42.

[6] Halid Ali Mustafa, *eş-Şi'ru'l-Filisṭîniyyu'l-ḥadîs* (Bağdat: el-Cumhuriyyetu'l-Irakiyye; Vizâretu's-Sekâfe ve'l-Fünûn, 1978), 24.

[7] Gassân Kenefânî, *Edebü'l-muḳâveme fî Filisṭîni'l-muhtelle 1948-1968* (Beyrut: Dâru Menşûrâti'r-Rimâl, 2015), 12; Mehmet Hakkı Suçin, "Filistin Edebiyatında Kavşaklar", yeni e (https://yenie.net/filistin-edebiyatinda-kavsaklar/), 07 Nisan 2024.

[8] Salih Halîl Ebû Isba', *Filisṭîn beyne teḥaddi'l-vücûd ve ṣeḳâfeti't-teḥaddi* (Amman: Dârü'l-Bereke li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, 2009), 44-45; Hacı Emîn el-Hüseynî, *Kudüs'ten Beyrut'a Hatıratım ve Mücadelem*, çev. Ömer Tellioğlu (İstanbul: Ketebe, 2023), 495; Mahmûd eş-Şilbî, Abdurrahîm Mahmûd şâiren ve munâdilen (Ammân: b.y., 1984), 35; Edward William Said, eṣ-Ṣeḳâfe ve'l-muḳâveme, çev. Alaüddîn Ebû Zîne (Beyrut: Dârü'l-âdâb, 2006), 73; Şükran Fazlıoğlu, "Mahmûd Dervîş", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/177-178.

[9] Bk. Ronen Bergman, *Rise and Kill First* (New York: Random House-Penguin-US, 2018).

[10] Atef Alshaer, *A Map of Absence: An Anthology of Palestinian Writing on the Nakba* (London: Saqi Books, 2019), 13.

Filistin direniş edebiyatını, işgal altındaki halkın yaşantısını, umutlarını ve acılarını dile getiren edebî bir akım olarak görmek mümkündür. Şiir, bu akımın en güçlü ifade biçimlerinden biri olarak öne çıkmış; direnişi örgütleyen, kimliği koruyan ve toplumsal bilinci canlı tutan bir araç hâline gelmiştir. İbrâhim Tûkān'ın (ö. 1941) "*Mevtinî*" (Vatanım) şiiri, Filistin'in varlığını haykıran bir manifestoya dönüşmüş, Filistin Ulusal Yönetimi ve Irak gibi ülkelerde millî marş olarak kullanılmıştır.[11] Bu durumu, Filistinli şairlerin şiirlerine yükledikleri derin anlamın bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu bağlamda, edebiyatın üstlendiği rol yalnızca sanatsal bir ifade aracı olmanın ötesindedir. Filistin şiiri, "Filistin davası" olarak bilinen ulusal mücadelenin duygusal ve düşünsel zeminini oluşturmuştur.[12] Gassân Kenefânî[13], 1966'da yayımladığı *Edebü'l-muḳâveme fî Filisṭîni'l-muhtelle 1948-1968* adlı eserinde, edebiyatın işgal altındaki halkın mücadele azmini beslediğini, kimliğini koruduğunu ve özgürlük bilincini diri tuttuğunu vurgular. Kenefânî'ye göre söz, en az barut kadar etkili bir direniş aracıdır.[14]

Direniş şiiri, Filistin halkının kolektif hafızasını taşıyan en önemli unsurlardan biridir. Filistinliler, nesiller boyunca acılarını, umutlarını ve özgürlük arzularını şiir aracılığıyla dile getirmeye çalışmıştır.[15] Şairler, yalnızca kalemleriyle değil, gerektiğinde eylemleriyle de bu direnişin bir parçası olarak öne çıkmışlardır.[16] Bu noktada nice katliamlarda parmağı olan eski İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Dayan'ın (ö. 1981), bir askeri birliğin öncelikli görevinin "susturulması gereken düşman"[17] mottosuyla hareket edip düşmanı susturmak olduğunu ifade etmiş olması da bu durumu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda Abdürrahim Mahmûd (ö. 1948), Gassân Kenefânî, Kemal Nasır ve Ali Fûde gibi isimler, bu uğurda hayatlarını feda eden edebî kişilikler arasındadır.

2000'li yıllarda yaşanan İkinci İntifada ve Gazze saldırıları, Filistin edebiyatında işlenen temaları yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte direniş şiiri, dijital platformlar aracılığıyla dünya çapında bir görünürlük kazanmış, farklı dillerde yankı bulmuştur.[18] Direniş edebiyatı çizgisinin, Gassân Kenefânî ile düşünsel bir zeminde başladığını, şiirde ise en güçlü ifadesini Mahmud Derviş (ö. 2008)'te bulduğunu söylemek yerinde olur. Derviş, şiiri estetik bir ifade biçiminin ötesine taşıyarak toplumsal hafızayı diri tutan bir direniş alanına dönüştürmüştür. Semih el-Kâsım (ö. 2014), halkın sesi olma yönüyle Derviş'in çizgisini sürdürmüş; Fedvâ Tûkān (ö. 2003) ise kadın kimliğiyle Filistin direniş şiirine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Son yıllarda Türkiye'de de Filistin direniş edebiyatına yönelik akademik çalışmaların sayısında gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Bu ilginin artmasında, özellikle Gazze başta olmak üzere Filistin'de yaşanan insanlık trajedilerinin uluslararası kamuoyunda daha fazla görünür hâle gelmesinin etkili olduğu söylenebilir. Literatürde öne çıkan çalışmalar arasında Muhammet Berat Can'ın *Semih el-Kasım'ın Hayatı, Eserleri ve Mukavemet Edebiyatındaki Yeri* adlı doktora tezi, Tuba Nur Şehirli'nin *Modern Filistin Şiiri ve Mahmud Derviş* adlı yüksek lisans tezi ile Hüseyin Polat - Ramazan Meşe, İlknur Emekli, Salih Tur, Abdullah Kızılcık, Seyhan Özsoy ve Fatma Zehra Mısır'ın konu hakkındaki makaleleri öne çıkan çalışmalardır. Bunlara ek olarak Peren Birsaygılı Mut'un

---

[11] Asmaa Majeed, "4 معلومات عن نشيد موطني .. النشيد الأشهر للبلدان العربية", *إيد أرابيا* (18 Mayıs 2020).

[12] Alshaer, *A Map of Absence*, 14.

[13] "Direniş edebiyatı" kavramı, Filistinli yazar Gassân Kenefânî'nin çalışmalarıyla tanınır hâle gelmiştir. Kenefânî, 1966'da yayımladığı *Edebü'l-muḳâveme fî Filisṭîni'l-muhtelle 1948-1968* (İşgal Altındaki Filistin'de Direniş Edebiyatı) adlı eserinde, edebiyatın işgal altındaki halkın mücadele azmini besleyen, kimliğini ve direncini güçlendiren bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Ona göre söz, "barut ve mermilere" karşı etkili bir direniş biçimidir. Şair olmamasına rağmen direniş edebiyatının öncüsü kabul edilen Kenefânî'nin ismine, çalışmada da sıkça atıfta bulunulmuştur. Bk. Gassân Kenefânî, *Edebü'l-muḳâveme*.

[14] Kenefânî, *Edebü'l-muḳâveme*, 58.

[15] Lutfi Hasan Muhammed Merşûd, *eş-Şâʿiru'ş-şaʿbî el-Filisṭînî Muḥârib Ẕîb; Hayâtuhû ve şiʿruhû* (Nablus: Câmiatü'n-necâh el-vataniyye, 2004), 9.

[16] Salih Halîl Ebû Isba', *el-Ḥareke şiʿriyye fî Filisṭîni'l-muḥtelle beyne ʿamey 1948-1975* (Amman: Dârü'l-bereke li'n-neşr ve't-tevzîʿ, 2009), 17.

[17] Mordechai (Author) Bar-On, *Moshe Dayan: Israel's Controversial Hero* (New Haven-London: Yale University Press, 2012), 49.

[18] Abdullatif Mahmud el-Bergûsî, *Dîvânü'l-ʿatâbâ el-Filisṭînî* (Kudüs: Müessesetü'l-beyâdir es-sahafiyye, 1986), 47.

Zeytin Ağaçları Arasında: Filistin Direniş Edebiyatından Portreler adlı eseri de alandaki önemli çalışmalardandır.[19] Bu çalışmada, söz konusu literatürde genellikle genel çerçevede ele alınan "Filistin direniş edebiyatı" kavramı yerine, "Filistin direniş şiiri" özelinde bir değerlendirme yapılmaktadır. İsrail işgalinin şiire yansımaları, belirli bir şair üzerinden değil, farklı dönemlerde öne çıkan şairlerin seçili şiirleri üzerinden incelenmiştir. Çalışma kapsamında İbrâhim Tûkān, Abdülkerim el-Kermî (Ebû Selmâ), Abdürrahim Mahmûd, Fedvâ Tûkān, Gassân Kenefânî, Semih el-Kâsım ve Mahmud Derviş gibi isimlerin şiirlerinden yararlanılmıştır. Şiirler, bulundukları eserlerdeki yazım tarzı korunarak aktarılmış; dolayısıyla klasik şiirlerde kullanılan geleneksel yazım yöntemi burada uygulanmamıştır. Tematik analiz yöntemiyle yürütülen bu incelemenin, Filistin direniş şiirini besleyen tarihsel ve toplumsal dinamikleri ortaya koyması hedeflenmektedir.

1. FİLİSTİN ŞİİRİNDE DİRENİŞİN DİLSEL UNSURLARI

Filistin şiiri, Filistin halkının tarihsel, siyasal ve toplumsal mücadelelerini yansıtan önemli bir edebiyat alanıdır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren Filistin'deki işgal ve yerinden edilme durumları, bu şiirlerde direnişin merkezi bir tema olarak işlenmesine yol açmıştır. Filistinli Şairler kimliklerini korumak ve mücadelelerini dünyaya duyurmak için şiiri bir araç olarak kullanmıştır.

I. Dünya savaşından Nekbe'ye kadar yaşanan süreçte Filistin halkı gibi Filistinli yazar ve şairler de karmaşık ve buhranlı bir süreç yaşamıştır. Daha önce benzerine az rastlanan böylesi bir ortamda bulunan şairlerin neredeyse bütün düşünce ve çalışmaları direniş ve özgürlük eksenli bir hal almaya başlamıştır. Bu durum, Nekbe ile Filistin şiirinde çok fazla görülmeyen bazı konuların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Konuları kabaca şu şekilde sıralayabiliriz: Filistin'in bölünmesi, Siyonistlerin devlet kurmaları, savaş, barış, Nekbe, sığınmacılar, intikama çağrı, geri dönüş, gelecekten ümit var olma, şehitlik, şehitlere vefa, vatan, özlem, gurbet gibi birçok yeni konu artık Filistin şiirinin temel konuları arasına girmiştir.[20]

Direniş edebiyatının bir unsuru olan direniş şiiri, zulüm altında varoluş mücadelesi veren bir toplumun en etkili mücadele araçlarından bir tanesidir. Tarihten günümüze kadar süregelen ve sürmekte olan işgal, "direnişi" Filistin şiirinin belirleyici özelliği olarak ön plana çıkarmıştır. Vatan, kahramanlık, direniş, meydan okuma, isyan, toprağa bağlılık, şehadet, ölüm, hapis, sürgün, gurbet, iltica, vatan hasreti ve geri dönüş temaları direniş şiirinde ön plandadır.[21] Bu temalar, Filistinli şairler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Örneğin Semih el-Kasım göç, gurbet ve özlem temalarını aşağıdaki dizelerinde şöyle dile getirir:

أَحْبَابُنَا خَلْفَ الْحُدُودِ
يَنْتَظِرُونَ حَبَّةً مِنْ قَمْحِهِمْ
وَقَطْرَةً مِنْ زَيْتِهِمْ يَسْأَلُونَ
كَيْفَ حَالُ بَيْتِنَا التَّرِيكِ
وَكَيْفَ وَجْهُ الْأَرْضِ هَلْ يَعْرِفُنَا إِذَا نَعُودُ؟ يَا وَيْلَنَا...[22]

[19] Bk. Muhammet Berat Can, *Semih el-Kasım'ın hayatı, eserleri ve mukavemet edebiyatındaki yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2019); Fatma Zehra Mısır - Salih Tur, "Nâzım Hikmet ile Mahmûd Dervîş'in Şiirlerindeki Direniş Temasının Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında İncelenmesi", *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (2023), 185-217; Hüseyin Polat - Ramazan Meşe, "Filistinli Şair Abdurrahim Mahmûd Ve Direniş Şiirleri", *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2024), 601-633; Peren Birsaygılı Mut, *Zeytin Ağaçlarının Arasında; Filistin Direniş Edebiyatından Portreler* (İstanbul: Farabikitap, 2022).

[20] es-Sevâfîrî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır*, 82.

[21] el-Usta, *Edebü'l-muḳâveme*, 9.

[22] Semih el-Kasım, *Dîvânu Semîḥ el-Ḳâsım* (Beyrut: Dârü'l-Avde, 1987), 58.

"Dostlarımız sınırın ardındalar
Gözlüyorlar, buğdaylarından bir daneyi
Ve zeytin yağlarından bir katreyi soruyorlar,
Metruk evimiz ne halde
Ve toprak nasıl, döndüğümüzde tanır mı bizi? Vay başımıza gelenlere!"

Semih el-Kasım başka bir şiirinde ise 20. yüzyılı anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır:

أَنَا قَبْلَ قُرُون
مَا كُنْتُ سِوَى شَاعِرٍ
فِي حَلَقَاتِ الصُّوفِيِّينَ
لَكِنِّي بُرْكَانٌ ثَائِر
فِي الْقَرْنِ الْعِشْرِين[23]

"Asırlar öncesinde ben,
Bir şairden öte bir şey değildim;
Sûfilerin zikir halkalarında bulunan.
Fakat ben, aktif bir yanardağım,
Yirminci asırda."

Bu sözler, şairin hem tarihsel hem de çağdaş kimliğini sorgulamasını ve zamanın gerekliliklerine göre nasıl değiştiğini anlatıyor. Şair, geçmişte daha içe dönük ve manevi bir yaşam sürdüğünü ifade ederken, günümüzde aktif bir mücadele ve dönüşüm içinde olduğunu vurguluyor. "Yanardağ" ifadesi, büyük bir enerji, tutku ve eylem gücünü simgeliyor. Bu sözler, geçmişin değerlerini ve manevi yolculuğunu reddetmek yerine, onları bugünün dünyasında daha aktif bir rol oynama motivasyonu olarak kullanma düşüncesini yansıtıyor. Şair, bireyin çağının ruhuna uygun bir şekilde hareket etmesi gerektiğini savunuyor; bu, pasif bir geçmişten, etkileyici ve dönüştürücü bir zamana yapılan geçişin ifadesidir.

Abdülkerim el-Kermî ise "*Filistin*" başlıklı şiirinin sonunda, Filistin'den göç edenlere karşı aidiyet duygusunu şu sözlerle haykırır:

قُلُوبُنَا تَهْتِفُ يَا مَنْ هَجَرُوا
إِلَى مَتَى وَأَرْضُنَا تَنْتَظِرُ ؟[24]

"*Kalplerimiz haykırıyor, ey göç edenler,*
Vatanımız bizi beklerken, nereye?"

Bu ifadeler, bireylerin kendi vatanlarına olan sorumluluğunu hatırlatan duygusal bir haykırıştır. Göç edenlere yönelik bir sitem içerirken, aynı zamanda vatanın korunması ve sahiplenilmesi gerektiğini güçlü bir şekilde dile getirir. Şair, göç edenlere kalplerindeki özlemi ve duygusal bağı hissettirerek, onların geri dönmesi ya da yerlerini terk etmemesi gerektiğini vurguluyor. Şiir, aidiyet, sadakat ve fedakârlık temalarını işleyerek, bireylerin topluma ve vatana karşı olan sorumluluğunu hatırlatıyor.

[23] el-Kasım, *Dîvân*, 40.
[24] Abdülkerim el-Kermî Ebû Selmâ, *Dîvânu Ebî Selmâ ʿAbdülkerîm el-Kermî* (Beyrut: Dârü'l-avde, 1978), 252.

Mahmud Derviş ise, vatanın vazgeçilecek ya da taşınabilecek bir eşya olmadığını belirterek, direnişin önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

آهْ يَا جُرْحِيَ الْمُكَابِرُ
وَطَنِي لَيْسَ حَقِيبَةً
وَأَنَا لَسْتُ مُسَافِرًا
إِنَّنِي الْعَاشِقُ، وَالْأَرْضُ حَبِيبَتُهُ![25]

"Ah ey inatçı yaram!
Vatanım bir bavul değil,
Ben de bir yolcu değilim.
Ben bir âşığım, toprak da sevgili!"

Aynı şiirde Fedvâ Tûkān'a hitaben şu sözleri dile getiren Derviş, şairin şiir aracılığıyla verdiği mücadeleyi vurgulamaktadır.

نَحْنُ يَا أُخْتَاهُ، مِنْ عِشْرِينَ عَامًا
نَحْنُ لَا نَكْتُبُ أَشْعَارًا،
وَلَكِنَّا نُقَاتِلُ[26]

"Ey kız kardeşim! Yirmi yıldır
biz şiir yazmıyoruz,
savaşıyoruz."

1.1. Sembolik Dil

Filistin şiirlerinde zeytin ağacı, nar, portakal, dağlar gibi sembolik doğa unsurlarına da sıklıkla rastlanır. Şairler bu sembolleri aslında Filistin topraklarının güzelliğini ve halkının da bu topraklara olan bağlılığını ifade etmek için kullanırlar. [27] Mahmud Derviş'in aşağıdaki sözleri bu duruma örnektir:

شَجَرَةُ الزَّيْتُونِ لَا تَبْكِي وَلَا تَضْحَكُ. هِيَ
سَيِّدَةُ السُّفُوحِ الْمُحْتَشِمَةِ. بِظِلِّهَا تُغَطِّي
سَاقَهَا، وَلَا تَخْلَعُ أَوْرَاقَهَا أَمَامَ عَاصِفَةٍ.
تَقِفُ كَأَنَّهَا جَالِسَةٌ، وَتَجْلِسُ كَأَنَّهَا وَاقِفَةٌ.
تَحَيَّا أُخْتاً لِأَبَدِيةٍ أَلِيفَةٍ وَجَارَةً لِزَمَنٍ
يَعِيهَا عَلَى تَخْزِينِ الزَّيْتِ النُّورَانِيِّ وَعَلَى
نِسْيَانِ أَسْمَاءِ الْغُزَاةِ،
فَلَا هِيَ خَضْرَاءُ وَلَا فِضِّيَّةٌ

هِيَ لَوْنُ السَّلَامِ إِذَا احْتَاجَ السَّلَامُ إِلَى فَصِيلَةِ لَوْنٍ[28]

"Zeytin ağacı ne ağlar ne güler.
O, mütevazı dağ yamaçlarının hanımefendisidir.
Gölgeleriyle bacaklarını örter,
Fırtına karşısında yapraklarını dökmez.
ayakta durduğunda sanki oturuyor, oturduğunda sanki ayakta duruyor
O, ebedi bir dost gibi yaşar ve zamanla komşuluk eder,
Ona nurdan yağı saklamayı ve istilacıların isimlerini unutturmayı öğretir,

---

[25] Mahmud Derviş, *ed-Dîvân, el- A'mâlü'l-ûlâ*. (Beyrut: Riyâdü'r-reys lil-kütüb ve'n-neşr, 2005), 1:356,357.
[26] Derviş, *ed-Dîvân*, 1:356,357.
[27] Şakir Ferîd Hasan, "لو عرف الزيتون غارسه!", موقع جريدة الجد الإلكتروني (blog), 28 Ekim 2021.
[28] Mahmûd Dervîş, *el-Aʿmâlü'l-kâmile* (y.y.: el-Mısriyye li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, 2011), 275.

Ne yeşildir ne de gümüş renginde.
Barış bir renge ihtiyaç duyduğunda o barışın rengi olur."

Derviş, zeytin ağacını kullanarak direncin, kimliğin ve zamanın simgesini oluşturmaya çalışmıştır. Zeytin ağacını sürekli bir direnişin ve kültürel kimliğin sembolü olarak ele alır. Bu sözler, hem zeytin ağacının doğasında var olan güçlü duruş hem de toprağa bağlılık ile insanın geçmişi ve geleceği arasında bir bağ kurar. Şair burada Filistin halkının direnişini ve zorluklar karşısındaki güçlü duruşunu zeytin ağacında sembolize ederek aktarmıştır.

Derviş, diğer bir şiirinde ise şöyle haykırır:

وَلَنَا بِلَادٌ لَا حُدُودَ لَهَا كَفِكْرَتِنَا عَنْ
الْمَجْهُولِ، ضَيِّقَةٌ وَوَاسِعَةٌ. بِلَادٌ...
حِينَ نَمْشِي فِي خَرِيطَتِهَا تَضِيقُ بِنَا،
وَتَأْخُذُنَا إِلَى نَفَقٍ رَمَادِيٍّ، فَنَصْرَخُ
فِي مَتَاهَاتِهَا: وَمَا زِلْنَا نُحِبُّكَ. حُبُّنَا مَرَضٌ وُرَاثِيٌّ[29]

"Sınırları olmayan bir vatanımız var,
Meçhule dair düşüncemiz gibi hem dar hem geniş.
Bir vatan ki...
Coğrafyasında gezindiğimizde bizi sıkıştırır,
Ve bizi gri bir tünele sürükler.
Çıkmazlarında haykırırız:
Ve biz hâlâ seni seviyoruz.
Sevdamız, genetik bir hastalıktır."

Yukarıda, vatan sevgilerinin atadan miras kaldığını ve bu sevginin sürdüğünü belirten şair devamında ise bu bağlılığı simgeler üzerinden aktarmaktadır.

تَلْمَعُ حَبَّةُ اللَّيْمُونِ قِنْدِيلًا
عَلَى لَيْلِ الْمُهَاجِرِ. تَسْطُعُ الْجُغْرَافْيَا
كُتُباً مُقَدَّسَةً. وَسِلْسِلَةُ التِّلَالِ
تَصِيرُ مِعْرَاجاً إِلَى الْأَعْلَى إِلَى الْأَعْلَى.[30]

"Limon tohumu, bir kandil gibi parıldar
Muhacirin gecesine. Coğrafya parlar,
Kutsal kitaplar gibi. Ve sıra sıra tepeler,
Yükselir bir miraç gibi, en yükseğe, en yükseğe."

Bu pasaj, şairin vatanı ile duygusal, kültürel ve manevî bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Şair bir göçmen gözüyle yazdığı bu dizelerde, gurbette yurduna duyduğu sevgiyi, özlemi ve onunla yaşadığı manevî durumu sümgeler ve benzetmeler üzerinden ele almıştır.

[29] Mahmûd Dervîş, *el-Aʿmâlü'l-cedîde* (Beyrut.: Riyâdü'r-reys lil-kütüb ve'n-neşr, 2009), 45.
[30] Dervîş, *el-Aʿmâlü'l- cedîde*, 45.

1.2. Kutsaldan Referanslar

Filistin şiirinde İslami öğelerin sıkça kullanıldığı görülür. Bu, direnişe hem dünyevi hem de manevi bir görünüm kazandırmaktadır. Abdürrahîm Mahmûd'un Mescid-i Aksâ'yı ziyarete gelen Suud kralı Suûd b. Abdülazîz'e yönelik söylediği aşağıdaki dizeler kutsalı referans almanın yanı sıra Müslüman idarecilere bir serzeniş olarak da değerlendirilebilir:

يا ذَا الْأَمِيرُ أَمَامَ عَيْنِكَ شَاعِرُ
ضُمَّتْ عَلَى الشَّكْوَى الْمَرِيرَةِ أَضْلُعُهْ
الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى أَجِئْتَ تَزُورُهُ
أَمْ جِئْتَ مِنْ قَبْلِ الضَّيَاعِ تُوَدِّعُهْ[31]

"Ey Emir, karşında bir şair var
Kaburgaları acı kederle birleşmiş.
Mescid-i Aksâ'yı ziyarete mi geldin,
Yoksa kaybolmadan önce veda etmeye mi?"

Şair burada hem bireysel hem de toplumsal sorumlulukların yoğun bir şekilde hissedildiği bir durumu betimliyor. Şiirde Mescid-i Aksâ, sadece bir mekân değil, bir medeniyetin ve inancın sembolü olarak görülüyor. Şair, Suud kralını hem sorguluyor hem de ona bir hatırlatma yapıyor: Bu mekânı koruma sorumluluğu, yalnızca bir ziyaretle sınırlı olamaz. Vedanın ima edilmesi, mekânın ve onun temsil ettiği değerlerin kaybolma riski karşısındaki endişeyi açıkça ortaya koyuyor. Bu sözler, kutsala başvurarak liderlere ve insanlığa, kutsal değerlerin korunması için çaba gösterilmesi gerektiğini duygu dolu bir şekilde hatırlatan bir çağrı niteliğindedir.

2. FİLİSTİN ŞİİR EDEBİYATINDA DİRENİŞİN TEMATİK UNSURLARI

Filistin şiir edebiyatı, tarihsel olarak maruz kalınan işgal, sürgün ve mücadele süreçlerinin bir yansıması olarak şekillenmiş; bireysel ve toplumsal hafızayı besleyen güçlü bir ifade alanı hâline gelmiştir. Bu şiirlerde direniş, yalnızca bir eylem biçimi olarak değil, aynı zamanda bir kimlik inşası, tarihi sahiplenme ve varlık mücadelesi olarak da öne çıkmaktadır. Filistinli şairler, kaleme aldıkları eserlerde yaşanılan acıları yalnızca belgelemekle yetinmemiş, aynı zamanda umut ve direnç duygusunu da canlı tutmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda, Filistin şiirinde öne çıkan tematik unsurlar, halkın yaşadığı ortak travmalara kolektif bir anlam yüklemiştir. Özellikle "toprak ve yurt özlemi", "direniş ve mücadele", "mültecilik ve sürgün", "şehadet ve fedakârlık" gibi temalar, şiirsel anlatıda ön plana çıkmıştır. Aşağıda bu tematik unsurlar, Filistin şiirinden örneklerle birlikte ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

2.1.Toprak ve Yurt Özlemi

Toprak, Filistin şiirinde yalnızca bir fiziksel mekân değil, kimliğin ve aidiyetin bir sembolüdür. Filistinli şairler, kaybedilen toprağa duyulan özlemi konu edinmişlerdir. Örneğin Filistin'in önemli şairlerinden birisi olan Hârûn Hâşim Reşîd, sürgüne yollanan ve hapse atılan dava adamlarına ithafen kaleme aldığı *Verdetün ʿalâ cebîni'l-Ḳuds* adlı eserinde Filistinlilerin topraklarına bağlılıklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

مِنْ شَاطِئِ الْبَحْرِ حَتَّى النَّهْرِ مَوْطِنُنَا
وَسَائِلُوا التِّينَ وَالزَّيْتُونَ وَالْعِنَبَا
وَسَائِلُوا الْمَسْجِدَ الْأَقْصَى وَقُبَّتَهُ
وَمَهْدَ عِيسَى وَمَنْ صَلَّى وَمَنْ خَطَبَا[32]

[31] Abdürrahîm Mahmud, *Dîvânü'ş-şâir ʿAbdürraḥîm Maḥmûd* (Filistin: Vizâretü's-sekâfe, t.s.), 41.
[32] Hârûn Hâşim Reşîd, *Verdetün ʿalâ cebîni'l-Ḳuds; Ḳaṣâid li's-sücenâ ve'l-müb'adîn* (Kahire: Dârü'ş-şürûk, 1998), 120.

"Deniz sahilinden nehre kadar vatanımızdır.
(Biz) inciri, zeytini ve üzümü isteyenleriz
Mescid-i Aksâ'yı, kubbesini ve İsâ'nın (a.s.) beşiğini talep edenleriz.
(Bizler orada) namaz kılan ve hutbe okuyanlarız."

Bu şiir, bir halkın kendi vatanına, toprağına, tarihine ve kutsal değerlerine sıkı sıkıya bağlılığını ifade eden bir manifesto gibi okunabilir. Coğrafi zenginlikler, kutsal mekânlar ve dini uygulamalar bir arada, milletin kimliği ve direnişini oluşturan unsurlar olarak sunulmuş. Burada Şair hem maddi hem de manevi mirası koruma ve sahiplenme çağrısında bulunuyor. Bunun, toplumsal bir bilinç oluşturma ve aidiyet duygusunu güçlendirme amacı taşıdığı söylenebilir.

2.2. Direniş ve Mücadele

Filistin halkının onlarca yıldır yaşadığı acıların artması ve krizlerin peş peşe gelmesiyle, Filistinli şairlerin sesleri her zaman İsrail işgalinin zulmüne karşı halklarını savunmak ve Filistin'in kurtuluşu için mücadele etme haklarını vurgulamak amacıyla kurşunlardan daha güçlü kelimelerle yankılanmıştır.[33] Şairler, direnişi bir yaşam biçimi olarak yüceltirler. Direniş, silahlı mücadeleden ibaret değildir; umut, dayanışma ve kültürel hayatta kalma gibi farklı boyutları içerir. Direniş şiirinde şair ile halk arasında engel yoktur. Her ikisi de aynı duyguları yaşar ve aynı dili konuşur. Çünkü direniş şairinin yüreği, ülkesindeki insanları yakan aynı işgal ateşiyle yanmaktadır.[34] Aşağıdaki sözler, mücadele ve direnişin güçlü bir biçimde vurgulandığı şiirlerden bir tanesidir:

وَطَنِي!... أَنْتَ بَقَايَا أَمَل
خَضّبَتهُ عِبَارَات مِنْ فُؤَادِي
مَا الّذِي جَرَّحَ جَنْبَيْكَ ... أَجِبْ
كَيْدُ أَبْنَائُكَ أَمْ كَيْدُ الْأَعَادِي
لَا تَقُلْ هَذَا تُرَابٌ جَامِدٌ
إِنَّمَا الْأَحْيَاءُ فِي هَذَا الْجَمَادِ
وَاحْفَظ الْأَجْيَالَ فِي هَذَا الثَّرَى
فَالدَّمُ الْحُرُّ مِن التُّرْبِ يُنَادِي[35]

"Vatanım! Sen umudun kalıntılarısın
Yüreğimden kopan duygularla renklenen.
Seni ne yaraladı... Cevap ver?
Çocuklarının hilesi mi yoksa düşmanlarının tuzağı mı?
"Bu cansız bir topraktır" deme.
Yaşayanlar bu cansız şeyin içindedir.
Toprağın özgür kanı sesleniyor:
Bu topraklardaki nesilleri koruyun."

Yukarıda geçen ifadeler, derin bir vatanseverlik ve tarih bilinci taşıyor. Vatanın özgürlükle ve halkının fedakârlıklarıyla anlam kazandığını ifade eden bu metin, okuru duygusal bir sorgulamaya ve sorumluluk bilincine davet ediyor. Aynı zamanda, tarihten alınacak derslerle geleceği şekillendirme çağrısı da barındırıyor.

Filistinli şehit şairlerden Ali Fûde ise Filistin halkının kimlik mücadelesini, özgürlük arzusunu ve direnişlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

[33] Vefâ Selman, "Şu'ârau Filisṭîn: Kelimâtün akvâ mine'r-raṣaṣ", *Cerîdetü'l-ba's* (blog), 11 Ekim 2023.
[34] es-Sevâfîrî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır*, 81.
[35] Abdülkerim el-Kermî Ebû Selmâ, *el-Müşerred* (Dımaşk: b.y., 1963), 47.

فِلِسْطِينِيٌّ كَحَدِّ السَّيْفِ كالْمِنْجَلِ
أَصُولُ، أَجُولُ، لا أَسْأَلُ
ومِثْلُ الشَّمْسِ قَدْ أَرْحَلُ
لِدُنْيَا الْغربِ... للأَجْدَادِ والْمِنْهلِ
وَأَصْرَخُ فِي الْوُجُودِ أَنَا
فِلِسْطِينِيٌّ ... فِلِسْطِينِيٌّ
أَقُولُ أَقُولُ لَا أَخْجَلُ[36]

"Filistinli kılıç gibidir, tırpan gibidir
Ben doğarım, ben gezerim, ben sormam
Güneş gibi, gidebilirim
Batı dünyasına Atalara ve kaynağa
Ve varlığımla haykırıyorum
(Ben) Filistinliyim ... Filistinliyim.
Ben diyorum ki, ben diyorum ki, ben utanmıyorum."

Şair burada, güçlü bir kimlik, özgürlük ve direniş ifadesi sunuyor. Şairin Filistin halkının kültürel, tarihi ve politik mücadelesine dair derin bir aidiyet hissettiği açıkça görülüyor. Şair, duygularını sade ama etkileyici bir dille haykırıyor ve dünyanın neresine giderse gitsin Filistinli olmanın onurunu vurguluyor.

Semih el-Kasım'ın *Hitâb fî sûki'l-batâle* başlıklı şiirinin bir bölümünü oluşturan aşağıdaki sözleri, Filistin şiirinde mücadele ve direniş ruhunu etkili bir şekilde yansıtmıştır:

رُبَّمَا أَعْرِضُ لِلْبَيْعِ ثِيَابِي وَفِرَاشِي
رُبَّمَا أَعْمَلُ حَجَّارًا... وَعَتَّالًا...وَكَنَّاسَ شَوَارِعَ
رُبَّمَا أَخْمُدُ ... عُرْيَانًا... وَجَائِعَ...
يَا عَدُوَّ الشَّمْسِ!... لَكِنْ لَنْ أُسَاوِمْ
وَإِلَى آخِرِ نَبْضٍ فِي عُرُوقِي سَأُقَاوِمْ!
رُبَّمَا تَسْلُبُنِي آخِرَ شِبْرٍ مِنْ تُرَابِي
رُبَّمَا تَسْطُو عَلَى مِيرَاثِ جَدِّي
مِنْ أَثَاثٍ.. وَأَوَانٍ.. وَخَوَابِ
رُبَّمَا تُحْرِقُ أَشْعَارِي وَكُتُبِي
رُبَّمَا تُطْعِمُ لَحْمِي لِلْكِلَابِ
يَا عَدُوَّ الشَّمْسِ!... لَكِنْ لَنْ أُسَاوِمْ
وَإِلَى آخِرِ نَبْضٍ فِي عُرُوقِي سَأُقَاوِمْ![37]

"Belki giysilerimi ve yatağımı satışa çıkarırım.
Belki taş ustası olurum... hamal ya da sokakları süpüren biri,
Belki çıplak ve aç bir halde ölürüm...
Ey güneşin düşmanı! Ama pazarlık yapmayacağım,
Ve damarlarımdaki son nabız atışına kadar direneceğim!
Belki toprağımın son karışını elimden alırsın,
Belki dedemin mirasına konacaksın;
Mobilyalarına, kaplarına ve küplerine...
Belki şiirlerimi ve kitaplarımı yakacaksın,

[36] Ali Fûde, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye* (Beyrut: el-Müessesetü'l-ʿArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2003), 15-16.
[37] el-Kasım, *Dîvân*, 447-448.

Belki etimi köpeklere yedireceksin…
Ey güneşin düşmanı! Ama pazarlık yapmayacağım,
Ve damarlarımdaki son nabız atışına kadar direneceğim!"

Semih el-Kasım'ın bu şiiri, direniş ve kararlılık ruhunun güçlü bir ifadesidir. Şair, tüm maddi kayıplara ve zulme rağmen özgürlüğünden ödün vermeyeceğini ve onuruyla savaşacağını haykırıyor. Bu şiir, yalnızca Filistin davası için değil, dünyanın herhangi bir yerinde adaletsizliğe karşı mücadele eden herkes için de bir ilham kaynağıdır. Direnişin hem bireysel hem de toplumsal boyutunu derin bir şekilde yansıtmaktadır.

2.3. Mültecilik ve Sürgün

İsrail işgaliyle birlikte Filistinliler, sürekli olarak göç etmeye zorlanmıştır. Bu toplumsal hareketin içinde yer alan Filistinli şairler de bundan nasibini almıştır. Örneğin, Ebû Selmâ ve Hasan el-Buhayrî Hayfa'dan, Semîre Azzâm ve Gassan Kenefanî ise Akka'dan sürgün edilmiştir. Vedî` el-Bustânî de Hayfa'daki evinde kısa bir süre yaşayabilmiştir. Onlar gibi birçok şair ve yazar, geri dönemeyecekleri sürgünlere gönderilmiştir.[38] Bu zorunlu göç sonucu, sürgün teması Filistin şiirinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır ve bu durum şaşırtıcı değildir. Şair Abdülkerim el-Kermî'nin *el-müşerred/evsiz, barksız* başlıklı aşağıdaki sözleri göç politikalarının ve bu göçlerin getirdiği sonuçların Filistin şiirine yansımalarından bir tanesidir:

يَا أَخِي أَنْتَ مَعِي فِي كلِّ دَرْبٍ
فَاحْمِلِ الْجرْحَ وَسِرْ جنْباً لِجَنْبٍ
قَدْ مَشَيْناهَا خُطًى دَامِيَةً
أَنْبَتَتْ فَوْقَ الثَّرَى أَنْضَرُ عُشْبٍ
نَحْنُ إِنْ لَمْ نَحْتَرِقْ، كَيْفَ السّنَى
يَمْلَأُ الدُّنْيا وَيَهْدِي كُلَّ رَكْبٍ[39]

"Ey kardeşim, sen her yolda benimlesin.
O halde yarayı yüklen ve yan yana yürü.
Kanlı adımlarla yürüdük bu yolları,
(Adımlarımız) toprak üzerinde en yeşil çimenleri yeşertti.
Biz yanmazsak, nasıl olur da ışık
Dünyayı doldurur ve her kervanı aydınlatır?"

Bu dizeler, derin bir fedakârlık ve mücadele teması etrafında şekilleniyor. Şiirin duygusal tonu, adanmışlık ruhunu yansıtıyor ve kişinin dostuyla birlikte zorlukları aşma kararlılığını vurguluyor. Şiir, zorluklarla yüzleşmenin, fedakârlığın ve dayanışmanın önemini vurgular. Özellikle dostluk ve mücadeleye adanmışlık temaları ön plandadır. Aynı zamanda, son beyitlerle bireysel acı ve fedakârlığın, toplumsal veya evrensel bir aydınlanmaya ve bağımsızlığa nasıl katkıda bulunduğunu anlatır. "Yanmak" ve "ışık" metaforları, karanlık içinde rehberlik eden bir idealin sembolü olarak düşünülebilir. Böylece şair sürgünün getirdiği bunca sıkıntılara rağmen iyimser olduğunu ve fakat mücadele edilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Sonuç olarak Filistin halkının yerinden edilmesi, şiirlerde sıklıkla işlenen bir tema olup, şairlerin, bu trajediyi kişisel ve toplumsal boyutlarda ele aldıkları söylenebilir.

[38] Hannâ Ebû Hannâ, "Riḥletü'l-edeb ve's-siyâse ve'l-muḳaveme", *Mecelletü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 105 (2016), 92-109.
[39] Ebû Selmâ, *Dîvân*, 156.

2.4. Şehadet ve Fedakârlık

Şehitlik hakkında, Abdürrahîm Mahmûd "*şehid*" başlıklı şiirinde vatan için kendini feda etmeyi, şehitliği, ölümü ve yaşamı şu ifadelerle dile getirmiştir:

سَأَحْمِلُ رُوحِي عَلَى رَاحَتِي
وَأُلْقِي بِهَا فِي مَهَاوِي الرَّدَى
فَإِمَّا حَيَاةٌ تَسُرُّ الصَّدِيقَ
وَإِمَّا مَمَاتٌ يُغِيظُ الْعِدَى
وَنَفْسُ الشَّرِيفِ لَهَا غَايَتَانِ
وِرُودُ الْمَنَايَا وَنَيْلُ الْمُنَى[40]

"*Ruhumu avuçlarımda taşıyacağım*
Ve onu ölümün derin çukurlarına atacağım.
Ya dostu sevindiren bir yaşam
Ya da düşmanı çatlatan bir ölüm.
Onurlu insan için yaşamın iki gayesi var:
Ölmek ve arzulara erişmek."

Filistinli şairler şehitlere ve şehitliğe çokça önem vermişlerdir. Abdürrahîm Mahmûd da "*şehîd*" ismini verdiği kasidesinde geçen yukarıdaki ifadeleriyle şehitliği methetmiş ve bu uğurda şehit düşmenin yegâne dileği olduğunu ifade etmiştir. Nitekim kendisi, 1948 yılında Filistinliler ile Yahudiler arasında gerçekleşen Şecerâ Muharebesi'ne katılmış ve bu muharebede şehit düşmüştür.[41]

Yukarıdaki şiir, yaşamın anlamını, insanın onurunu ve fedakârlık hissini uyandırmaktadır. Şair, yaşamın ve ölümün, insan için nasıl birer araç olduğunu vurguluyor. Bu sözler, bireyin yaşamını yalnızca fiziki varoluş üzerinden değil, daha büyük bir anlam çerçevesinde ele alıyor. Şair, yaşamın ya dostlara fayda sağlayan bir hizmet ya da düşmanları alt eden bir mücadele olması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın, insanın onurunu, cesaretini ve fedakârlığını ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Bu şiir aynı zamanda, bireysel yaşamın ötesinde daha büyük bir dava ya da anlam uğruna hareket etme nidâsı taşımaktadır. Şair burada hem yaşamı hem de ölümü, onur ve dava şuurunun birer aracı olarak ele alarak okuyucuyu düşünmeye sevk etmektedir.

3. FİLİSTİN DİRENİŞ ŞİİRİNDE PROPAGANDA TEKNİKLERİ

Filistin direniş şiiri, hem Filistin halkının yaşadığı zulmü görünür kılmak hem de kolektif hafızayı diri tutmak amacıyla çeşitli propaganda tekniklerine başvurmuştur. Bu teknikler aracılığıyla şiir, yalnızca okuyucuyu bilgilendirmeyi değil, aynı zamanda duygusal olarak etkilemeyi ve eyleme yönlendirmeyi hedeflemiştir. Özellikle işgal, sürgün, şehitlik ve vatan gibi temalar etrafında inşa edilen söylem, okuyucuda aidiyet duygusunu pekiştirirken, düşmana karşı öfkeyi ve direnişe yönelik inancı da beslemektedir. Bu bağlamda Filistin direniş şiirinde öne çıkan bazı propaganda teknikleri dikkat çekicidir. Bunların başında, okuyucunun empati ve bağlılık geliştirmesini amaçlayan duygusal manipülasyon, karmaşık ifadelerden uzak durarak mesajın geniş kitlelerce anlaşılmasını sağlayan basit ve etkili dil kullanımı, vurguyu artırmak amacıyla kullanılan tekrarlar ve vatan toprağına duyulan özlemi diri tutan geri dönüş vurgusu gelmektedir. Aşağıda bu tekniklerin her biri, Filistin şiirinden örneklerle ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[40] Mahmud, *Dîvân*, 11.
[41] es-Sevâfîrî, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır*, 161.

3.1. Duygusal Yönlendirme

Şiirlerde, okuyucunun empati kurmasını sağlayacak güçlü ve dokunaklı imgeler ve benzetmeler kullanılır. Acı, öfke, umut, özlem gibi temel duygular yoğun bir şekilde işlenir. Bu sayede okuyucu, şiirin sunduğu duygusal dünyaya kapılır ve anlatılanlara daha kolay inanır. İbrâhim Tûkān'ın "*el-fidâî*" başlıklı şiirinde geçen aşağıdaki sözleri bu duruma örnektir:

هُوَ بِالْبَابِ وَاقِفٌ وَالرَّدَى مِنْهُ خَائِفُ
فَاهْدَئِي يَا عَوَاصِفُ خَجَلًا مِنْ جَرَائَتِهْ
صَامِتٌ لَوْ تَكَلَّمَا لَفَظَ النَّارَ وَالدِّمَا
قُلْ لِمَنْ غَابَ صَمْتُهُ خُلِقَ الْحَزْمُ أَبْكَمَا
وَأَخُ الْحَزْمِ لَمْ تَزَلْ يَدُهُ تَسْبِقُ الْفَمَا[42]

"O, kapıda dikilmiş duruyor;
Ölüm ondan korkarken.
Sakinleşin ey fırtınalar;
Onun cesaretinden utanarak.
Sessizdir; eğer konuşmuş olsaydı,
Ateş ve kan saçardı.
Sessizliğini eleştirenlere de ki
Kararlılık dilsiz yaratılmıştır.
Ve kararlılık sahibi kişinin daima
Ağzından önce gelir eli."

Şair, Mandater Hükümet'in Filistin'deki başsavcılık görevine bir İngiliz Yahudi'sini atadığını ve bu kişinin keyfi ve adaletsiz yasalarla sürekli Araplara kin beslediğini ve onları kötülediğini söyler. Bunun üzerine gururlu bir delikanlının Kudüs'teki Hükümet Konağı'nın girişinde onu pusuya düşürdüğünü ve vurarak yaraladığını belirttikten sonra onu yukarıdaki sözleriyle metheder.[43]

Mahmud Derviş'in aşağıdaki şiiri ise Müslümanlara yönelik derin bir eleştiri ve sitem duygusu barındırmaktadır; şair, Müslümanların duyarsızlığına hatta kötülüklerine karşı bir tür içsel hesaplaşma ve duygu yoğunluğu sergilemektedir.

أَنَا يُوسُفُ يَا أَبِي يَا أَبِي إِخْوَتِي لَا يُحِبُّونَنِي
لَا يُرِيدُونَنِي بَيْنَهُمْ يَا أَبِي
يَعْتَدُونَ عَلَيَّ وَيَرْمُونَنِي بِالْحَصَى وَالْكَلَامِ
يُرِيدُونَنِي أَنْ أَمُوتَ لِكَيْ يَمْدَحُونِي
وَهُمْ أَوْصَدُوا بَابَ بَيْتِكَ دُونِي وَهُمْ طَرَدُونِي مِن الْحَقْلِ
وَهُمْ سَمَّمُوا عِنَبِي يَا أَبِي وَهُمْ حَطَّمُوا لُعبِي يَا أَبِي
حِينَ مَرَّ النَّسِيمُ وَلَاعَبَ شَعْرِي
غَارُوا وَثَارُوا عَلَيَّ وَثَارُوا عَلَيْكَ
فَمَاذَا صَنَعْتُ لَهُمْ يَا أَبِي؟[44]

[42] İbrahîm Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile* (b.y.: Müessesetu Hindâvî, 2012), 127.
[43] Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*, 127.
[44] Dervîş, *el-Aʿmâlü'l-kâmile*, 895.

"Ben Yusuf'um babacığım!
Kardeşlerim sevmiyorlar beni baba, aralarında istemiyorlar beni babacığım.
Taşlar ve sözlerle yaralıyorlar beni.
Bana övgüler düzmek için ölümümü istiyorlar benim.
Suratıma kapattılar evinin kapısını. Tarladan onlar kovdu beni.
Üzümlerimi onlar zehirledi baba. Oyuncaklarımı onlar kırdı baba.
Meltem rüzgârı esip saçlarımı okşayınca kıskandılar, bana isyan ettiler, sana isyan ettiler.
Onlara ne yaptım ki ben baba?"

Yukarıdaki dizeler, derin bir hüzün ve ihanet temasıyla yoğun bir duygusal fırtına barındırıyor. Mahmud Derviş, anlattığı dramla, hem Müslüman âlemi içindeki sevgi, merhamet ve yardım eksikliğini hem de dış dünyadaki acımasızlıkları ifade ederek duygusal aktarım yöntemini tercih etmiştir. İhsan Abbâs'ın da dediği gibi "*Her etki, eşit büyüklükte ve zıt yönde bir tepkiye sahiptir.*"[45] Yukarıdaki sözlerde de şair, aslında Müslüman âleminin Filistin'de yaşanan drama sessiz kalışlarına bir serzenişte bulunmuştur. Metin, kurbanlık, yalnızlık ve anlaşılmama gibi duygularla ön plana çıkmaktadır.

3.2. Basit ve Etkili Dil Kullanımı

Erken dönem Filistinli şairler, klasik biçimde şiirler yazmışlardır. Ancak, 1950'lerden itibaren serbest vezin kullanılmaya başlanmıştır. Yapısal olarak daha esnek hale gelmesine rağmen, Filistin şiiri daha anlam yüklü ve güçlü duygular ihsas eden bir karaktere ve bu da onu verdikleri mücadelede okunmaya uygun hale getirmiştir.[46] Filistin direniş şiirinde genellikle şairler, halkın anlayabileceği bir dil kullanmaya özen gösterirler. Bu, şiirlerin geniş kitleler tarafından kabul görmesini sağlamıştır.[47] Sıklıkla duygusal ve coşkulu bir anlatım tercih edilir. Şairin Gazze için söylediği şu sözlerde olduğu gibi:

وَغَزَّةُ هَذِهِ الْقَلْعَةُ مَا زَلْزَلَهَا الْقَهْرُ
وَلَا أَرْهَبَهَا هَذَا الْحِصَارُ الشَّائِنُ الْمُرُّ
وَلَا ذَلَّتْ وَلَا هَانَتْ وَلَا اسْتَخْذَى بِهَا نَسْرُ
وَلَيْسَ يُبَاعُ فِي سُوقِ النَّخَاسَةِ عِنْدَهَا شِبْرُ
عَرُوسُ الْبَحْرِ يَحْضِنُهَا النَّدَى وَالضَّوْءُ وَالْعَطَرُ[48]

"Gazze, hiçbir zorluğun sarsamadığı bir kaledir.
Ne bu rezil ve acı kuşatma onu korkutmuş
Ne aşağılanmış ya da küçük düşürülmüş, ne de bir kartal tarafından teslim alınmıştır.
Onda, köle pazarında satılacak bir karış toprak yoktur.
Çiy, ışık ve güzel kokuların bağrına bastığı deniz gelinidir (o)."

Yukarıdaki sözler, Gazze'nin direnişini haykırmaktadır. Şair, Gazze'yi sadece fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda bir direnişin sembolü olarak dile getirmektedir. Filistin'in önde gelen şairlerinden İbrâhim Tûkān, Filistin topraklarını satanlara ithafen yazdığı şiirinde halkın duygularını derinden etkileyen ve meselenin önemini güçlü bir şekilde vurgulayan bir dil kullanmıştır. Bahse konu olan şiirin bir bölümü şu şekildedir:

بَاعُوا الْبِلَادَ إِلَى أَعْدَائِهِمْ طَمَعا
بِالْمَالِ لَكِنَّمَا أَوْطَانَهُمْ بَاعُوا
قَدْ يُعْذَرُونَ لَوْ أَنَّ الْجُوعَ أَرْغَمَهُمْ
وَاللهِ مَا عَطَشُوا يَوْمًا وَمَا جَاعُوا

[45] İhsan Abbas, *İtticâhâtü'ş-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âṣır* (Kuveyt: Alemü'l-ma'rife, ts.), 162.
[46] Alshaer, *A Map of Absence*, 14.
[47] Abbas, *İtticâhâtü'ş-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âṣır*, 162.
[48] Reşîd, *Verdetün 'alâ cebîni'l-Ḳuds*, 136.

تِلْكَ الْبِلَادُ إِذَا قُلْتَ: اسْمُهَا الْوَطَنُ
لَا يَفْهَمُونَ وَدُونَ الْفَهْمِ أَطْمَاعُ[49]

"Açgözlülükleri yüzünden para karşılığında ülkeyi düşmanlarına sattılar
Ama (aslında) onlar vatanlarını sattılar.
Açlık onları buna zorlasaydı affedilebilirlerdi.
Fakat Vallahi, onlar ne acıktılar ne de susadılar.
"Bu, adına vatan denen ülkedir," dediğinde,
Anlamazlar. Anlamanın da ötesinde, onlar açgözlüdür."

Bu şiir, açgözlülük ve ihaneti en ağır şekilde eleştiriyor. Şair, bireylerin vatanlarına duydukları sorumluluğu ve sevgiyi kaybettiklerinde nasıl bir ahlaki çöküş yaşadıklarını gözler önüne seriyor. Özellikle, ihanetin bir zorunluluk olmaktan ziyade tamamen çıkarcılık nedeniyle yapılmasının affedilmez olduğunu vurguluyor. Şiir, okuyucuyu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir hesaplaşmaya davet ediyor. Şair, vatanın maddi bir değer olarak görülmemesi gerektiğini, aksine onun kutsal bir emanet olduğunu hatırlatıyor. Bu metin, toplumsal bir bilinç uyandırmayı ve vatana duyulan sevginin maddi çıkarların çok ötesinde bir yerde olduğunu anlaşılır bir dille göstermeyi amaçlıyor.

Filistinli şairler zaman zaman karmaşık ve soyut kavramlar yerine, herkesin anlayabileceği basit ve anlaşılır bir dil kullanımına özen göstermişlerdir.[50] Bu sayede şiirlerin geniş kitlelere ulaşması ve propaganda amacına hizmet etmesi hedeflenmiştir. Filistinli kadın şair Fedvâ Tûkān'a ait aşağıdaki şiir bu duruma örnektir:

أَجْلِسُ كَيْ أَكْتُبَ مَاذَا أَكْتُبُ؟
مَا جَدْوَى الْقَوْلِ؟
يَا أَهْلِي يا بَلَدِي يَا شَعْبِي
مَا أَحْقَرُ أَنْ أَجْلِسَ كَي أَكْتُبَ
فِي هَذَا الْيَوْمِ
هلْ أَحْمِي أَهْلِي بِالْكَلِمَةِ؟
هلْ أَنْقِذُ بَلَدِي بِالْكَلِمَةِ؟
كُلُّ الْكَلِمَاتِ الْيَوْمَ
مِلْحٌ لَا يَرُوقُ أَوْ يُزْهِرُ
فِي هَذَا اللَّيْلِ...[51]

"Yazmak için oturuyorum, (fakat) ne yazacağım?
Ne anlamı var ki?
Ey ailem, ey ülkem, ey halkım, böyle bir günde oturup yazmak ne utanç verici
Ailemi kelimelerle mi koruyacağım?
Ülkemi kelimelerle kurtarabilir miyim?
Bugün bütün kelimeler acıdır; yaprak açmaz çiçeklenmez bu gecede..."

Şair, şiirine başlamadan önce 1967 yılında Filistin'in Nablus kentinde şiddetli bir çatışma yaşandığını ve bu çatışmada Mâzin Ebû Gazale'nin kahramanca mücadele sonucunda şehit düştüğünü ifade eder. Mâzin'in günlüğünde "Ey ailem, ey ülkem, ey halkım, ne yazayım ve kime yazayım? Sadece zafer mesajı yazmayı umuyorum" yazılı olduğunu aktaran Fedvâ Tûkān, bunun üzerine yukarıdaki kasideyi kaleme almıştır.[52]

[49] Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*, 91.
[50] Mustafa, *eş-Şiʿru'l-Filisṭînıyyu'l-ḥadîs*, 304.
[51] Fedvâ F.Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile* (Beyrut: el-Müessesetü'l-ʿArabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 1993), 389.
[52] Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*, 388.

Yukarıdaki şiir, sanatçının veya yazarın kendini ifade etme yeteneği ile gerçek hayatın zorlukları arasındaki çatışmayı ortaya koyuyor. Kelimelerin güçlü bir ifade aracı olmasına rağmen, bazı durumlarda somut eylemler kadar etkili olmadığını hissettiren bir sorgulama içeriyor. Şair, duygusal bir yük ve sorumluluk hissederek yazmanın acizliğini dile getiriyor. Şiir, okuyucuyu, yazmanın sınırlarını ve kelimelerin gücünü yeniden düşünmeye davet ediyor. Aynı zamanda, kelimelerin anlamını kaybettiği anların var olduğunu ve bu anlarda gerçek eylemin ön plana çıktığını hatırlatıyor. Bu metin, edebiyatın ve sanatın insan hayatındaki rolünü derin bir şekilde sorgulayan evrensel bir çağrıdır.

3.3. Tekrarlar

Filistin şiirinde zaman zaman önemli mesajlar, şiir içinde tekrar edilerek ve vurgulanarak okuyucunun zihninde kalıcı hale getirilmesi hedeflenmiş ve bu sayede propaganda etkisinin artması sağlanmıştır. Tekrar, okuyucuyu şiirin anlamlarını ve amaçlarını incelemeye teşvik eden bir araçtır. Şiirsel metinde özellikle metnin birliğini ve bütünlüğünü güçlendiren temel üslup unsurlarından biridir.[53] Aynı zamanda, şairin psikolojik durumu ve iletmek istediği fikirler ve mesajlarla doğrudan bağlantılıdır. Tekrarlama, ifadede önemli bir noktayı vurgular ve konuşmacının bu noktaya olan ilgisini ortaya koyar. Özellikle bir şiirdeki ardışık dizelerin her birinin başında aynı kelimenin tekrarlanması, tekrarın en basit türlerinden biridir. İbrâhim Tûkān'ın "*mevtınî*" başlıklı şiiri bu duruma örnektir. Söz konusu şiirin bir bölümü şu şekildedir:

مَوْطِنِي الْجَلَالُ وَالْجَمَالُ وَالسَّنَاءُ وَالْبَهَاءُ فِي رُبَاكْ
وَالْحَيَاةُ وَالنَّجَاةُ وَالْهَنَاءُ وَالرَّجَاءُ فِي هَوَاكْ
هَلْ أَرَاكْ
سَالِمًا مُنَعَّمًا وَغَانِمًا مُكَرَّمًا
هَلْ أَرَاكْ فِي عَلَاكْ
تَبْلُغُ السَّمَاكْ ؟
مَوْطِنِي
مَوْطِنِي الشَّبَابُ لَنْ يَكِلَّ هَمُّهُ أَنْ تَسْتَقِلَّ أَوْ يَبِيدْ
نَسْتَقِي مِن الرَّدَى وَلَنْ نَكُونَ لِلْعِدَى كَالْعَبِيدْ[54]

"*Vatanım! Görkem, güzellik, aydınlık ve ihtişam senin dağlarındadır.*
Hayat, kurtuluş, mutluluk ve umut senin aşkındadır.
Seni görebilecek miyim?
Güvende, huzurlu ve de onurlu.
Yüksek yerlerinde seni görebilecek miyim;
Gökyüzüne ulaştığını (görebilecek miyim)?
Vatanım, vatanım …
Özgürlüğünle taçlanana dek, gençlerin azmi sonsuza dek sürecek!
Ölümü su gibi yudumlarız ama düşmanın kölelik zincirlerine teslim olmayı asla kabul etmeyiz."

Şair, vatanın önemini vurgulamak için 'mevtınî' (vatanım) kelimesini sıkça kullanarak, bu kavramın okuyucunun zihnine derin bir şekilde kazınmasını amaçlamıştır.

[53] Muhammed Hadi Arcûn, "جمالية التكرار ودوره في بناء النص الشعري - ديوان العرب" (2021).
[54] Tûkân, *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*, 293.

3.4. Geri Dönüş Vurgusu

Semih el-Kasım'ın aşağıdaki sözleri Filistinlilerin terk etmek mecburiyetinde bırakıldıkları topraklarına olan bağlılıklarını ve geri dönüşe olan ümidini çok güzel ifade etmektedir:

وَجُذُورُنَا فِي رَحْمِ هَذِي الْأَرْضِ مُمْتَدَّهْ
وَقَمِيصُنَا الْبَالِي
مَا دَامَ يَخْفُقُ فِي رِيَاحِ الْحُزْنِ وَالشِّدَّهْ
سَتَظِلُّ تَخْفُقُ رَايَةُ الْعَوْدَهْ[55]

"Ve köklerimiz bu toprağın rahmine uzanmış,
Eskiyen gömleğimiz,
Hüzün ve sıkıntı rüzgârlarında dalgalandıkça,
Dönüş sancağı dalgalanmaya devam edecek."

Bu sözlerinde şair, kök salmış bir aidiyet duygusunu ve sarsılmaz bir bağlılığı ifade ediyor. "Köklerimiz" ifadesi, Filistin halkının vatanlarıyla olan derin bağını temsil ediyor; bu bağın, tarihsel zorluklara ve işgale rağmen koparılamayacağını ima ediyor. Bu sözler, halkın direniş ruhunu ve sabrını, köklü bir kararlılık ve geri dönüş umuduna dayandırarak, son derece etkileyici bir şekilde aktarıyor.

SONUÇ

Filistin şiiri, tarihin en karmaşık ve dramatik çatışmalarından biri olan İsrail-Filistin meselesinin edebiyattaki yankısıdır. İşgal, sürgün, mültecilik ve direniş gibi temaların etrafında şekillenen bu şiir, yalnızca ferdî bir ifade biçimi değil, aynı zamanda ortak bir direniş aracı olarak ön plana çıkmıştır. Filistinli şairler, halklarının acılarını, umutlarını ve özgürlük arzularını kelimelere dökerken hem yerel hem de küresel ölçekte büyük bir etki oluşturmayı başarmıştır. Nekbe'den günümüze uzanan süreçte, bu şiirler, Filistin halkının kimliğini koruma ve mücadelelerini dünya kamuoyuna duyurma işlevi görmüştür.

Direniş şiirinin özü, vatan sevgisi, özgürlük arzusu ve adalet arayışı şeklinde ön plana çıkar. Şairler, zeytin ağaçları, nar taneleri ve toprak imgeleri üzerinden kimliklerini ve direnişlerini şiirleştirmiş, sözcükleri zaman zaman birer barış çağrısı ve direniş sembolü haline getirmiştir. Propaganda unsurlarıyla zenginleşen bu şiirler, duygusal yoğunluklarıyla kitleleri harekete geçirmiş, aynı zamanda işgalcilere karşı bir mücadele aracı olarak kullanılmıştır. Bu şiirlerde sadece çatışma ve acı değil, aynı zamanda umut, direniş ve geleceğe dair inanç da güçlü bir şekilde işlenmiştir. Bir yazar ve aktivist olarak ön plana çıkan Gassan Kenefânî, Filistin halkının yaşadığı sıkıntı ve zorlukları evrensel bir dille kaleme almayı başarmıştır. Genel olarak eserleri konu bağlamında ise şiirleri hem Filistinlilerin acısını hem de direnişin haklılığını dünyaya duyuran güçlü edebî araçlar olmuştur. Her ne kadar daha çok romancı kimliğiyle tanınsa da direniş edebiyatının kurucularından biri olması nedeniyle bu çalışmada ona da yer verilmiştir.

Filistin direniş şiirinin şekillenmesinde İbrâhim Tûkān, Fedvâ Tûkān, Abdülkerim el-Kermî ve Mahmud Derviş gibi öncü isimler birbirini besleyen bir miras oluşturmuştur. 20. yüzyılın başlarında İbrâhim Tûkān, işgale karşı kaleme aldığı şiirlerle modern Filistin şiirinin öncüsü olurken, kız kardeşi Fedvâ Tûkān da kadın bakış açısıyla bu mirası duygusal bir ağırlıklı bir temada sürdürmüştür. Ebu Selma ise özellikle sürgün ve mültecilik gibi konulara yoğunlaşarak ortak acılarını ön plana çıkarmıştır. Ancak Mahmud Derviş, bu mirası alıp evrensel düzleme taşıyan, Filistin'in yalnızca Arap dünyasında değil, tüm dünyada sesi hâline gelen en güçlü edebî figürlerden biri olmuştur. Onun şiiri, adalet, vatan ve özgürlük gibi temaları evrensel bir dile taşıyarak Filistin davasına küresel bir dikkat kazandırmıştır. Derviş'in şiiri, hem çağdaş Filistin edebiyatının önemli bir örneği hem de geçmiş kuşaklardan gelen mücadelenin simgesel bir devamı niteliğindedir.

[55] el-Kasım, *Dîvân*, 458.

Adı geçen edebiyatçıların öncülüğünde bugün dijital çağın sunduğu imkânlarla, Filistin şiiri ve direniş edebiyatı daha geniş kitlelere ulaşma fırsatı bulmuştur. Çalışma içerisinde örnek olarak aktarılan pasajlarda da görüldüğü üzere şairlerin, halkın duygularını dile getiren bu güçlü anlatımı, Filistin'in tarihsel hafızasını koruma ve işgale karşı haklı mücadelesini sürdürme hususunda önemli bir görev üstlenmişlerdir.

Sonuç olarak, Filistin şiiri, yalnızca bir sanat dalı değil, halkın direnişinin, kimliğinin ve haklı mücadelesinin canlı bir taşıyıcısıdır. Bu şiirler, geçmişten günümüze, Filistin halkının acılarının ve umutlarının yankısı olarak günümüze gelmiştir. Gelecek nesiller için bu edebiyat, yalnızca tarihsel bir miras değil, aynı zamanda dayanışma ve özgürlük yolunda verilen önemli bir mücadele ve direniş aracı olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Abbas, İhsan. *İtticâhâtü'ş-şiʿri'l-ʿArabiyyi'l-muʿâṣır*. Kuveyt: Alemü'l-ma'rife, ts.

Alshaer, Atef. *A Map of Absence: An Anthology of Palestinian Writing on the Nakba*. London: Saqi Books, 2019.

Arcûn, Muhammed Hadi. "2021 ."جمالية التكرار ودوره في بناء النص الشعري - ديوان العرب. Erişim 23 Aralık 2024. https://diwanalarab.com/%D8%AC%D9%85%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%83%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D9%88%D8%AF%D9%88%D8%B1%D9%87-%D9%81%D9%8A-%D8%A8%D9%86%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B5-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D8%B1%D9%8A

Awaisi, Khalid el-. "Beytülmakdis'in İşgali Ve Bilgi Krizi". *Milel ve Nihal* 16/1 (2019), 143-174.

Bar-On, Mordechai (Author). *Moshe Dayan: Israel's Controversial Hero*. New Haven-London: Yale University Press, 2012.

Bergman, Ronen. *Rise and Kill First*. New York: Random House-Penguin-US, 2018.

Bergûsî, Abdullatif Mahmud el-. *Dîvânü'l-ʿatâbâ el-Filisṭînî*. Kudüs: Müessesetü'l-beyâdir es-sahafiyye, 1986.

Birsaygılı Mut, Peren. *Zeytin Ağaçlarının Arasında; Filistin Direniş Edebiyatından Portreler*. İstanbul: Farabikitap, 2. Basım, 2022.

Can, Muhammet Berat. *Semih el-Kasım'ın hayatı, eserleri ve mukavemet edebiyatındaki yeri*. Erzurum: ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ, 2019.

Dervîş, Mahmûd. *el-Aʿmâlü'l-kâmile*. y.y.: el-Mısriyye li'n-neşr ve't-tevzîʿ, 2011.

Ebû Hannâ, Hannâ. "Riḥletü'l-edeb ve's-siyâse ve'l-muḳaveme". *Mecelletü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 105 (2016), 92-109.

Ebû Isbaʿ, Salih Halîl. *el-Ḥareke şiʿriyye fī Filisṭīni'l-muḥtelle beyne ʿamey 1948-1975*. Amman: Dârü'l-bereke li'n-neşr ve't-tevzîʿ, 2009.

Ebû Isbaʿ, Salih Halîl. *Filisṭîn beyne teḥaddi'l-vücûd ve ṣeḳâfeti't-teḥaddi*. Amman: Dârü'l-bereke li'n-neşr ve't-tevzîʿ, 2009.

Ebû Selmâ, Abdülkerim el-Kermî. *Dîvânu Ebî Selmâ ʿAbdülkerîm el-Kermî*. Beyrut: Dârü'l-avde, 1978.

Ebû Selmâ, Abdülkerim el-Kermî. *el-Müşerred*. Dımaşk: b.y., 1963.

Emekli, İlknur. "Modern Filistin Şiirinde Fedva Tûkan Ve Şiirlerinden Seçmeler". *Şarkiyat Mecmuası* 21 (2012), 23-42.

Fazlıoğlu, Şükran. "Mahmûd Dervîş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/177-178. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

F.Tûkân, Fedvâ. *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*. Beyrut: el-Müessesetü'l-ʿArabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 1993.

Fûde, Ali. *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye*. Beyrut: el-Müessesetü'l-ʿArabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2003.

Hasan, Şakir Ferîd. "*موقع جريدة المجد الإلكتروني* "لو عرف الزيتون غارسه!" (blog), 28 Ekim 2021. https://almajd.net/2021/10/28/%d9%84%d9%88-%d8%b9%d8%b1%d9%81-%d8%a7%d9%84%d8%b2%d9%8a%d8%aa%d9%88%d9%86-%d8%ba%d8%a7%d8%b1%d8%b3%d9%87/

Hüseynî, Hacı Emîn el-. *Kudüs'ten Beyrut'a Hatıratım ve Mücadelem*. çev. Ömer Tellioğlu. İstanbul: Ketebe, 2023.

Kasım, Semih el-. *Dîvânu Semîḥ el-Ḳâsım*. Beyrut: Dârü'l-avde, 1987.

Kenefânî, Gassân. *Edebü'l-muḳâveme fî Filisṭîni'l-muhtelle 1948-1968*. Beyrut: Dâru menşûrâti'r-rimâl, 2015.

Mahmud, Abdürrahîm. *Dîvânü'ş-şâir ʿAbdürraḥîm Maḥmûd*. Filistin: Vizâretü's-sekâfe, t.s.

Majeed, Asmaa. "4 18 . *إيد أرابيا* . النشيد الأشهر للبلدان العربية .. معلومات عن نشيد موطني Mayıs 2020. Erişim 06 Şubat 2025. https://www.edarabia.com/ar/4--معلومات-عن-نشيد-موطني-النشيد-الأشهر-للبلدان-العربية/

Merşûd, Lutfi Hasan Muhammed. *eş-Şâʿiru'ş-şaʿbî el-Filisṭînî Muḥârib Ẕîb; Hayâtuhû ve şiʿruhû*. Nablus: Câmiatü'n-necâh el-vataniyye, 2004.

Mısır, Fatma Zehra - Tur, Salih. "Nâzım Hikmet ile Mahmûd Dervîş'in Şiirlerindeki Direniş Temasının Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında İncelenmesi". *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (2023), 185-217.

Mustafa, Halid Ali. *eş-Şiʿru'l-Filisṭîniyyu'l-ḥadîs*. Bağdat: el-Cumhuriyyetu'l-Irakiyye; Vizâretu's-sekâfe ve'l-fünûn, 1978.

Polat, Hüseyin - Meşe, Ramazan. "Filistinli Şair Abdurrahim Mahmûd Ve Direniş Şiirleri". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2024), 601-633.

Reşîd, Hârûn Hâşim. *Verdetün ʿalâ cebîni'l-Ḳuds; Ḳaṣâid li's-sücenâ ve'l-mübʿadîn*. Kahire: Dârü'ş-şürûk, 1998.

Said, Edward William. *eş-Şeḳâfe ve'l-muḳâveme*. çev. Alaüddîn Ebû Zîne. Beyrut: Dârü'l-âdâb, 2006.

Selman, Vefâ. "Şuʿârau Filisṭîn: Kelimâtün akvâ mine'r-raṣaṣ". *Cerîdetü'l-baʿs* (blog), 11 Ekim 2023. https://newspaper.albaathmedia.sy/2023/10/11/شعراء-فلسطين-كلمات-أقوى-من-الرصاص/

Sevâfîrî, Kâmil es-. *el-Edebu'l-ʿArabiyyu'l-Muʿâsır fî Filistîn min Sene 1860-1960*. Kahire: Dâru'l-Meʿârif, 1975.

Suçin, Mehmet Hakkı. "Filistin Edebiyatında Kavşaklar". *yeni e* (blog), 07 Nisan 2024. https://yenie.net/filistin-edebiyatinda-kavsaklar/

Şalhat, Antuan. "el-Menhecü't-terkîbiyyu ve vilâdetü'ş-şaḫsiyyeti'l-edebiyyeti'l-Filisṭîniyye". *موقع 48 عرب* 23 Ağustos 2022. Erişim 22 Kasım 2024. https://www.arab48.com/فسحة/ورق/نقد/22/08/2022/المنهج-التركيبي-وولادة-الشخصية-الأدبية-الفلسطينية

Şilbî, Mahmûd eş-. *Abdurrahîm Mahmûd şâiren ve munâdilen*. Ammân: b.y., 1984.

Tûkân, İbrahîm. *el-Aʿmâlü'ş-şiʿriyye el-kâmile*. b.y.: Müessesetu Hindâvî, 2012.

Usta, Adil el-. *Edebü'l-muḳâveme min tefâüli'l-bidâye ilâ ḫaybeti'n-nihâye*. Dımaşk: Müessesetü Filistîn li's-sekâfe, 2008.

STRUCTURED ABSTRACT

This study examines the historical development, thematic transformation, and social functions of Palestinian resistance literature, with a particular focus on poetry. The occupation, exile, forced displacement, and attempted genocide endured by the Palestinian people have profoundly influenced not only their political and social life but also their literary production. In this context, Palestinian poetry has transcended its role as a purely aesthetic endeavor to become one of the most powerful tools of the freedom struggle and resistance. Resistance literature, especially poetry, took shape in the aftermath of pivotal events such as the Nakba. Initially, this literary tradition emerged as a response to the deep sorrow and longing felt by Palestinians who were forcibly displaced from their homeland. In subsequent stages, the determined struggle to defend their land became the defining element in the formation of resistance poetry. The resistance literature that emerged after the 1948 Nakba and the 1967 occupation was born out of the Palestinians' efforts to redefine their identity and make their voices heard on the global stage. The conceptualization of "resistance literature" pioneered by Ghassan Kanafani provided a theoretical framework for this process and paved the way for the emergence of resistance poetry among Palestinian poets. Palestinian resistance poetry has thus emerged as a form of struggle that expresses the people's suffering, longing, desire for freedom, and collective memory. Themes such as love for the homeland, attachment to the land, sacrifice, freedom, martyrdom, and exile come to the forefront in these poems. The poets developed a language that is simple yet profound—accessible to the people while also merging art with resistance. In this regard, Mahmoud Darwish's remark to fellow poet Fadwa Tuqan—"We have not been writing poetry for twenty years; we have been fighting"—powerfully encapsulates the role of both the poet and poetry in the Palestinian context. In times before the advent of social media and digital platforms, poetry assumed the role of being the voice of Palestine. It inspired internal resistance among the people while, through figures like Mahmoud Darwish, also communicated their plight to the outside world. Historical turning points played a decisive role in the development of modern Palestinian poetry. In addition to Ghassan Kanafani, poets such as Mahmoud Darwish, Samih al-Qasim, Fadwa Tuqan, and Abd al-Karim al-Karmi addressed the theme of resistance within an artistic framework. Through poetry, they cultivated a collective consciousness and spirit of struggle against occupation. Mahmoud Darwish, in particular, bridged personal pain and collective awareness in his poems, while Fadwa Tuqan articulated both individual and national resistance through a distinctly female voice. The works of these poets are not only of high literary value but also serve as documents reflecting the will to resist among the Palestinian people. The powerful impact of resistance poetry did not go unnoticed by the occupying forces; many poets were threatened, exiled, or assassinated. The assassination of Ghassan Kanafani, as well as the deaths of Ibrahim Tuqan and Abd al-Rahim Mahmoud in the course of their resistance, illustrate that "words were perceived as weapons," and that literary struggle posed as significant a threat as physical resistance. In this sense, resistance poetry has become the voice that cries out the pain and perseverance of a people under occupation—a platform through which truth is conveyed via the art of poetry. This study demonstrates that Palestinian resistance poetry is not merely a form of literary production, but also a potent social and cultural instrument of struggle. The thematic evolution of Palestinian poetry reflects how the lived historical experiences of the people have been transposed into literature by poets emerging from within the community. Resistance poetry functions both as a site of memory preserving Palestinian identity and as a powerful medium for raising international awareness of the Palestinian cause. In conclusion, Palestinian poetry stands out not merely as a branch of art, but as a front of resistance where land, sanctity, struggle, and identity are defended through the word.